

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.12

С. В. Шефель, доктор філософських наук, професор

ФІЛОСОФІЯ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ ЯК СКЛАДНИК СУЧАСНОГО СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ

Осмилено місце філософії правової освіти в системі сучасного соціально-гуманітарного знання як важливої умови дискурсу, що виходить за межі проблеми відповідальності суб'єктів права стосовно природного середовища як чогось зовнішнього для них у площину їх діалогу з Природним універсумом, рахуючись з визнанням пріоритетності його прав відповідно до прав людини.

Ключові слова: *правова освіта, екософія, екоправовий дискурс, соціально-гуманітарне знання.*

Актуальність проблеми. Визначення сутності феномену права, його місця та функцій у людському бутті є, на нашу думку, ключовою проблемою філософії правової освіти, що посідає чільне місце у сучасному соціально-гуманітарному дискурсі. Останній, між іншим, через зіставлення різних точок зору має на меті знаходження адекватної відповіді на питання щодо засобів правового забезпечення процесу формування глобального простору толерантних відносин між суб'єктами права [1, с. 293, 328, 361, 388]. Незважаючи на розмаїття підходів, застосовуваних у межах цього дискурсу стосовно зазначеної ролі права та взаємин його суб'єктів [2–4; 5, с. 7–142; 6–8], вважаємо ще недостатньо оціненим екософський [9–13]. На наш погляд, це дещо звужує можливості цілісного розуміння того, чим насправді є правова реальність як системоутворюючий складник екосоціальної сфери буття, власне, як основа «природного спільнобуття» (термін К. М. Маєр-Абіха) [14, с. 9].

Ось чому видається, що саме філософія правової освіти є важливим складником пошуку і застосування нової парадигми мислення, яка б урахувала позицію представників філософських шкіл, що опрацьовують методологію правового інтерсуб'єктивізму, особливо в його екософському вимірі. Тому **метою** статті є осмислення місця філософії правової освіти в системі

сучасного соціально-гуманітарного знання як такої їх сфери, що утверджує домінацію принципу права на життя як системоутворюючого елемента ко-еволюційних відносин між людиною та її соціумом з Природою. Як на нас, досягнення цієї мети дозволить збагатити теоретико-методологічні засади розроблення моделі екосоціальної стратегії розвитку людства.

Вирішення пов'язаних з цією метою завдань маємо здійснити шляхом використання наукової спадщини Р. Атфілда [15], К. Ікеди [16], Г. Йонаса [17], Б. Каллікотта [18], З. Г. Лапіної [19], К. М. Маср-Абіха [14], О. І. Субетто [20], Л. Уайт-мл. [21], Чжоу Хун [19]; Ф.-Е. Шварцкопфа [22], К. Шиліна [19; 23] у сенсі їх творчого переосмислення в контексті концепції екософії права як філософського вчення про гармонізацію відносин між людьми як правовими особистостями та їхнім соціумом з Природою за допомогою толерантного правового дискурсу.

Аналіз проблеми. Кожна історична епоха має не тільки соціально-гуманітарну змістовну специфіку, а й той ідейний контекст, що поєднує її з минулим та майбутнім. Таким контекстом, безумовно, є ідеї правового гуманізму, постійне відтворення яких — це одна з найважливіших функцій не тільки філософії права, а й філософії правової освіти. Саме цей контекст соціальної історії фактично й вирізняє феномен людства з-поміж інших феноменів життя.

Завдяки з'ясуванню значення продукування в системі правової освіти ідей гуманізму, що перш за все уособлюються з духовними екзистенціалами особистості як вищими правовими цінностями, відкривається можливість усвідомити місце філософії правової освіти у сфері соціально-гуманітарного знання та її роль у парадигмальному оновленні світогляду людства. Це стало особливо відчутним за умов зростання небезпечності глобальної екологічної кризи. Наслідки руйнівних міжнародних конфліктів ХХ ст., що викривають безпорадність стратегії розбудови техногенної цивілізації, змушують повернутися до ефективного використання гуманістичного потенціалу філософії правової освіти. Це означає, що тільки крокуючи у цьому напрямі, можна досягти мети суто людського розвитку — відтворювати цілісно-гармонійну — духовно багату, всебічно обізнану особистість як творчу індивідуальність, що здатна, пізнаючи саму себе й навколишній світ, створити гармонійне екосоціально середовище. У цьому сенсі гуманізація є парадигмальною метою та засобом філософії освіти постіндустріальної доби.

Узагалі гуманізація становить сутнісну мету справжньої освітянської системи, спрямованої на продукування все нових і нових поколінь відтворювачів життя в його коеволюційному модусі. Її зміст визначається через функцію філо(еко)софії в цілому і філо(еко)софії правової освіти зокрема. Жодна інша галузь сфери соціально-гуманітарних знань не має такого методологічного призначення, бо користується у цьому сенсі послугами самої філо(еко)софії як провідної світоглядної дисципліни.

На жаль, у попередні епохи людської історії, коли панувала ідеологія дегуманістичної соціально-економічної стратифікації з притаманним їй продукуванням антиекологічної, сциентичної свідомості, сфера впливу ідей гуманізму в класовоантагоністичному соціумі була надзвичайно обмеженою. Носії цих ідей були поодиноким виявом людяності у світі жорстокої соціальної боротьби, гноблення та несправедливості. Звичайно, заангажована соціетальною владою система освіти у класово антагоністичному суспільстві не працювала на відтворення гуманістичної (право)свідомості. Навпаки, поява у цій системі носіїв такої свідомості була винятком.

Протягом ХХ ст., з одного боку, під посиленням впливом наслідків деструктивної політики правлячих кіл країн з класово антагоністичною суспільною структурою, а з другого, — її критики представниками західної філо(еко)софської думки, зокрема В. Гьосле, Г. Йонаса, К. М. Масер-Абіха, Ф.-Е. Шварцкопфа, а також репрезентантами світової, особливо скандинавської, соціал-демократії, антивоєнного руху та ідеологами руху неприєднання, відбувся поступовий перехід суспільної свідомості їх громадян на позиції визнання ідей гуманізму, людяності, пріоритетності права на життя, первинності та верховенства прав Природи щодо прав людини та інших духовних екзистенціалів — свободи, справедливості, рівноправ'я тощо, як вищих загальнолюдських соціально-гуманітарних цінностей. Міжнародне їх визнання відбулося ще у 1976 р. за актом Гельсінкської наради політичних лідерів провідних країн світу. Тому остання чверть минулого століття, зміст якої почали визначати (наприклад, за висновками Д. Белла [24]) як перехід від індустріальної доби розвитку цивілізації до постіндустріальної епохи, засвідчила чіткий акцент в освітянській політиці у цілому та правоосвітній, зокрема щодо її гуманізації на засадах впровадження коеволюційної парадигми (значною мірою обґрунтованою у творах Н. Моїсєєва [25]).

Незалежна Україна також крокує у руслі цього процесу, про що свідчать відповідні нормативні документи, зміст яких, зокрема, концентровано окреслюють укази Президента України від 18 жовтня 2001 р. «Про Національну програму правової освіти населення» [26] та від 17 квітня 2002 р. «Про Національну доктрину розвитку освіти» тощо.

Виходячи із завдань, визначених у цих документах, на нашу думку, сучасна філософія правової освіти передусім має дати адекватну відповідь на жакливі виклики технократичної політики і екокатастрофічної дійсності за допомогою екоправової рефлексії неklasичного типу. Саме вона дає можливість «зняти» їх екофобні заміри шляхом розроблення і упровадження в суспільній думці та практиці сучасного формату екософії права, що синтезував краще з того, що дали йому на озброєння концепції раціоналізму та ірраціоналізму, які сформувалися в парадигмі інтерсуб'єктивізму.

Принциповим для розуміння сутності парадигмальних змін, що з необхідністю повинні відбутися у свідомості творців правової державності в Україні,

є розуміння того, що соціальний порядок концентровано відбиває суб'єктність реалій правової думки залежно від ідеологічних настанов, які продукують правлячі кола, уособлюючи сталі принципи права, котрі у свою чергу тією чи іншою мірою впроваджуються у сфері державного управління.

Класовоантагоністичні суспільства користувалися чи не єдиним принципом права: підкоренням громадянства владній верстві та забезпеченням її панування. Такий принцип обґрунтовувався, зокрема, з позицій релігійних догматів, посиленням навіть на Священе писання. Навпаки, гуманістична філософська думка, у тому числі релігійна, відхиляла такий підхід в обґрунтуванні права, посиляючись на його природні засади.

Філософське обґрунтування природних джерел права обстоювало як вияв соціальної справедливості принцип правової рівності людей та врівноваження їх волевиявлення адекватною правовою відповідальністю. На таких екогармонійних засадах гуманістичної філософії в цілому та філософії правової освіти зокрема має вибудовуватися і система правової освіти та виховання, мета якої — формування особистості, що свідомо (право)творює постіндустріальне громадянське суспільство та правову державність.

Виходячи з розуміння досягнень сучасної філо(еко)софської думки, бачимо її співставлення до екософської рефлексії проблем правової освіти як ставлення цілого до часткового, загального до специфічного. У своїй фундаментальності екософія виходить з еніологічного знання про універсальні закономірності енергоінформаційного обміну у Природі, екстраполюючи їх у площину вивчення співвідношенням антропного та соціального як взаємодоповнюючих один одного початків соціоприродного гомеостазу. Але якщо сенс екософії полягає у з'ясуванні законів взаємодії людини та її соціуму з Природою через пізнання всіх граничних підстав буття людини з метою обґрунтування шляхів досягнення гармонії соціоприродного гомеостазу, то специфіка екософської рефлексії проблем правової освіти пов'язана із визначенням можливостей людини як творця і суб'єкта права, носія правосвідомості впливати на цей процес у правовий спосіб шляхом генерування екоправових ідей, моделювання змісту норм відповідного їм парадигмального характеру та конструювання на такого типу законодавчому фундаменті свого життя як біосоціальної, правової істоти, що є єдиною природною істотою, обтяженою відповідальністю за збереження не тільки власного роду, а й усієї біосфери як власного природного середовища. Тому екософська рефлексія проблем правової освіти має цілком доцільну мету, котра чітко визначає її світоглядно-методологічну відмінність у сфері як екософського знання, так і філософсько-правового: вона функціонально зорієнтована на збереження, підтримування та розвиток людського роду, його життя шляхом утвердження у соціумі імперативів екоправової культури. Це зумовлює необхідність створення адекватної цій меті системи правової освіти та виховання, яка б виступала надійною умовою формування екоправової свідомості творців

постіндустріальної, екологічної державності, зокрема такої, що стосується нашої країни.

У цьому сенсі об'єктом філософії правової освіти виступає правова реальність, у тому числі як сфера, де перехрещуються юридичні статуси людини та її суспільства з оточуючим їх природним середовищем (біосферою), а предметом — когнітивне поле пошуку і обґрунтування шляхів гармонізації взаємостосунків суб'єктів права не тільки між собою у соціумі, а й у всій сфері екосоціального їх буття.

Висновки. Філософія правової освіти, посідаючи чільне місце у сфері соціально-гуманітарного знання, визначає себе зокрема і як філософія гармонізації стосунків правової людини та її соціуму з природним середовищем їх буття, що виходить з дослідження всіх граничних підстав їх правового статусу. Вона є наріжним каменем філософсько-правової рефлексії нового пост(мета)некласичного типу, що виявляється через іманентну їй властивість вивести діалог (дискурс) між носіями різних типів соціокультур та праворозуміння за межі власне суб'єкт-суб'єктних стосунків на тлі визначення рівноцінною їх стороною всього соціоприродного їх контексту, тобто природного середовища (універсуму), якому суб'єкти права, осмислюючи свою відповідальність, власне й надають фундаментальні права. У цьому сенсі відбувається парадигмальний поворот у здійсненні філософсько-правової рефлексії, яка набуває нової якості — (над)інтерсуб'єктивності, котра виявляє себе як кореляцію співвідношення прав Природи і прав людини в аспекті досягнення стану соціоприродного гомеостазу як свідомо керованого людиною та її соціумом процесу утвердження динамічної рівноваги усіх її елементів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хабермас, Ю. Философский дискурс о модерне. Двенадцать лекций [Текст] / Ю. Хабермас; пер. с нем. — 2- изд., испр. — М. : Весь мир, 2008. — 416 с.
2. Антология мировой правовой мысли : в 5 т. [Текст]. — М. : Мысль, 1999.
3. Берман, Г. Западная традиция права : эпоха формирования [Текст] / Г. Берман. — М. : Изд-во МГУ, 1998. — 624 с.
4. Кравець, В. М. Типи праворозуміння як методології основних філософсько-правових дискурсів [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / В. М. Кравець. — К., 2003. — 16 с.
5. Максимов, С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления [Текст] / С. И. Максимов. — Х. : Право, 2002. — 328 с.
6. Четвернин, В. А. Современные концепции естественного права [Текст] / В. А. Четвернин; отв. ред. В. А. Туманов. — М. : Наука, 1988. — 144 с.
7. Legal Positivism : reference collection [Text] / ed. by Mario Jori; University of Cagliari. — NY : New York University press, 1992.
8. Postmodernism and Law : reference collection [Text] / ed. by Dennis Patterson, The State University of New Jersey. — Dartmouth : Publishing Company Limited, 1994. — 443 p.

9. Бургарт, Т. І. Проблема антропної природи права в позитивному екзистенціалізмі Н. Аббаньяно [Текст] / Т. І. Бургарт // Проблеми законності : Респ. міжвідом. наук. зб. ; відп. ред. В. Я. Тацій. — Х. : Нац. юрид. акад. України, 2008. — Вип. 98. — С. 182–188.
10. Бургарт, Т. І. Особливості екоософсько–правової методології [Текст] / Т. І. Бургарт // Наук. зап. Харк. ун-ту Повітр. Сил. — Х. : ХУПС, 2009. — Вип. 1 (32). — С. 183–190. — (Сер. : Соціальна філософія, психологія).
11. Бургарт, Т. І. Сутність та об'єктивна необхідність екоософії права [Текст] / Т. І. Бургарт // Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого : зб. наук. праць; ред. кол. : А. П. Гетьман та ін. — Х. : Право, 2009. — Вип. 1. — С. 72–81. — (Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія).
12. Захарова, В. О. Особливості методологічного підходу до вивчення феномену еко-правового виховання в сучасній Україні [Текст] / В. О. Захарова // Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого : зб. наук. праць; ред. кол. : А. П. Гетьман та ін. — Х. : Право, 2010. — Вип. 3. — С. 164–175. — (Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія).
13. Шефель, С. В. Екоософія права [Текст] / С. В. Шефель // Наук. зап. Харків. ун-ту Повітр. Сил. — Х. : ХУПС, 2008. — Вип. 1 (30). — С. 18–24. — (Сер. : Соціальна філософія, психологія).
14. Маєр–Абіх, К. М. Повстання на захист природи. Від довкілля до спільносвіту [Текст] / К. М. Маєр–Абіх; пер. з нім. А. Єрмоленко. — К. : Лібра, 2004. — 196 с.
15. Атфилд, Р. Етика экологической ответственности (Главы из книги) [Текст] / Р. Атфилд; пер. Л. И. Василенко и В. Я. Козлов // Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности ; антология / пер. с англ. и франц. ; сост. Л. И. Василенко и В. Е. Ермолаева; ввод. ст. Ю. А. Шрейдер. — М. : Прогресс, 1990. — 203–257.
16. Икэда, К. Экологическая проблематика в контексте буддизма [Текст] / К. Икэда // Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности : антология / пер. с англ. и франц. ; сост. Л. И. Василенко и В. Е. Ермолаева; ввод. ст. Ю. А. Шрейдер. — М. : Прогресс, 1990. — С. 289–307.
17. Йонас, Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для техногенної цивілізації [Текст] / Г. Йонас ; пер. з нім. — К. : Лібра, 2001. — 400 с.
18. Калликотт, Б. Азиатская традиция и перспективы экологической этики: пропедевтика [Текст] / Б. Калликотт // Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности : антология / пер. с англ. и франц., сост. Л. И. Василенко и В. Е. Ермолаева; ввод. ст. Ю. А. Шрейдер. — М. : Прогресс, 1990. — С. 308–327.
19. Лапина, З. Г. Экологическое воспитание — творческая индивидуальность будущего [Текст] / З. Г. Лапина, Чжоу Хун, К. И. Шилин. — М. : ГУП Изд-во «Нефть и газ» РГУ нефти и газа им. И. М. Губкина, 2002. — 256 с. — (Энциклопедия Живого знания; т. 6).
20. Субетто, А. И. Экокультура как форма неклассического социоприродного гомеостаза на базе общественного интеллекта [Текст] / А. И. Субетто // Экологическая культура в научных, философских и богословских интерпретациях : матер. IX междунар. конгресса (17-19 октября 1996 г., С.-Петербург). — СПб. : Изд. фирма «Наука», 1996. — С. 112–116.
21. Уайт-мл., Л. Исторические корни нашего экологического кризиса [Текст] / Л. Уайт-мл. // Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности ; антология / пер. с англ. и франц.; сост. Л. И. Василенко и В. Е. Ермолаева; вводн. ст. Ю. А. Шрейдер. — М. : Прогресс, 1990. — С. 188–202.

22. Шварцкопф, Ф.-Э. Метаморфоза данного : На пути к созданию экологии сознания [Текст] / Ф.-Э. Шварцкопф; пер. с англ. Н. Ленышин. — М. : Идея-Пресс, 2000. — 232 с.
23. Шилин, К. И. Экоософские начала социологии будущего [Текст] / К. И. Шилин. — М. : Социум, 2000. — 352 с. — (Первая энциклопедия третьего тысячелетия; т. 1).
24. Белл, Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования [Текст] / Д. Белл ; пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. — М. : Academia, 1999. — 956 с.
25. Моисеев, Н. Н. Экология человека глазами математика : Человек, природа и будущее цивилизации [Текст] / Н. Н. Моисеев. — М. : Мол. гвардия, 1988. — 251 с.
26. Про Національну програму правової освіти населення : Указ Президента України від 18.10.2001 р. [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: http://ligazakon.ua/!_doc2.nfs/linc1

ФИЛОСОФИЯ ПРАВОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ СОВРЕМЕННОГО СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНОГО ЗНАНИЯ

Шефель С. В.

Осмыслено место философии правового образования в системе современного социально-гуманитарного знания как важного условия дискурса, который выходит за рамки проблемы ответственности субъектов права относительно природной среды как чего-то внешнего для них в плоскость их диалога с Природным универсумом, исходя из признания приоритета его прав относительно прав человека.

Ключевые слова: правовое образование, экософия, социально-гуманитарные знания, экоправовой дискурс.

THE PHILOSOPHY OF LEGAL EDUCATION AS A COMPONENT OF THE MODERN SOCIO-HUMANITARIAN KNOWLEDGE

Shefel S. V.

In the article place of the philosophy of legal education in the modern socio-humanitarian knowledge is comprehended as an important provision of discourse, that goes beyond the issue of liability of legal subject in relation to the environment as something external to them in the plane of their dialogue with the Natural universum, regarding the recognition of the priority of its rights concerning human rights.

Key words: legal education, ecosophy, ecolegal discourse, socio-humanitarian knowledge.